

The Gleaner

Vol 18 (1986)

Τα Σούτσεια. Βιβλιογραφική συμβολή

Καλλιόπη Πολέμη

doi: [10.12681/er.290](https://doi.org/10.12681/er.290)

To cite this article:

Πολέμη Κ. (1986). Τα Σούτσεια. Βιβλιογραφική συμβολή. *The Gleaner*, 18, 137–148. <https://doi.org/10.12681/er.290>

ΤΑ ΣΟΥΤΣΕΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ

Ἐς διευκρινιστεῖ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι μποροῦμε πιά μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα νὰ ἀποδίδουμε τὰ «Σούτσεια», ἀπὸ τὴν προσφώνηση τοῦ «Σ. Κ. Βλαστοῦ»¹ ὡς τὸ «Ἐπίμετρον», στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο καὶ μόνο². Στὸ ἀκατάτακτο τμήμα τοῦ ἀρχείου του³ σώζονται ἰδιόχειρες σημειώσεις, σχέδια καὶ τυπογραφικὰ δοκίμια τῶν «Σουτσειῶν», διορθωμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀσώπιο. Ἐξάλλου στὴν ἀλληλογραφία

---

1. Στὸ Ἀρχεῖο Ἀσώπιου (Σύμμεικτα IV, φάκ. 2) σώζεται τὸ τυπογραφικὸ δοκίμιο μὲ τὴν προσφώνηση αὐτῆ, διορθωμένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀσώπιου (βλ. *ἰδῶ* τὴν φωτομηχανικὴ ἀναπαραγωγὴ). Ἐπισημαίνω ὅτι κατὰ πᾶσα πιθανότητα γράφτηκε, καὶ σίγουρα πάντως τυπώθηκε μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου (τὸ φύλλο ὀλοφάνερα εἶναι πρόσθετο, δὲν ἀνήκει δηλαδὴ στὸ πρῶτο τυπογραφικόν, καὶ στὴ σ. β' ὑπάρχουν τὰ τυπογραφικὰ σφάλματα ὀλοκλήρου τοῦ βιβλίου) καὶ τότε ὁ Σ. Κ. Βλαστός, θῦμα τῆς γολέρας δὲν ζοῦσε πιά. Τὰ *Σούτσεια* εἶναι τὸ τελευταῖο «σύγγραμμα» ποὺ τυπώθηκε «ἐκ τῶν πιεστηρίων τοῦ μακαρίτου Σ. Κ. Βλαστοῦ ζῶντος» (ἐφ. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 2179, 2 Νοεμβρίου 1854). Ἐς θυμίσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ πὼς ἤδη ὁ Γ. Χρυσοβέργης (*Τὸ Ἐπιδόριον τοῦ Γραμματοφάγου*, 1854, σ. 13) ἐπισημαίνει «ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ψευδογράφου προλόγου τοῦ τυπογράφου, μέχρι τέλους τοῦ βιβλίου ἀναφαίνεται καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ ὕφος, ὁ αὐτὸς χαρακτήρ καὶ τὸ αὐτὸ ἰδίωμα».

2. Ὁ τίτλος τῆς μικρῆς αὐτῆς ἐργασίας σκόπιμα δηλώνει πὼς μόνο βιβλιογραφικὸ ἐνδιαφέρον ἔχουν ὅσα ἐπονται. Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνώνυμων ἔργων ἔχει τεθεῖ μὲ πολὺ σαφῆ τρόπο ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ: «Πολὺ σπουδαιότερη ὑπόθεση ἀποτελεῖ ἡ ὀρθὴ τοποθέτηση τῶν ἀνώνυμων παραδομένων ἔργων μέσα στὸ πραγματικόν, τὸ φυσικόν τοις κλίμα. Τὰ πλεονάζοντα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ἀνήκουν περισσότερον στὸ πνεῦμα μιᾶς ὁμάδας, μιᾶς στιγμῆς, παρὰ στὸ πνεῦμα ἐνὸς ἀτόμου· ἡ ὀρθὴ ἀνίχνευση τοῦ χώρου στὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ τὸ κάθε τέτοιο τεκμήριον ἀποτελεῖ φροντίδα λυσιτελέστερη ἀπὸ ἄλλες πλεονάζοντες προσωπικὲς μέριμνες· τότε καὶ τὸ ἔργο μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ σὲ ὅλες τὶς προϋποθέσεις του καὶ σὲ ὅλες τὶς προεκτάσεις του, καὶ ἡ ὁμάδα στὴν ὁποία ἀνήκει φωτίζεται καλύτερα» (*Ἐπιλεγόμενα* στὴ συλλογικὴ ἔρευνα *Σταθμοὶ πρὸς τὴ Νέα Ἑλληνικὴ Κοινωνία*, Ἀθήνα 1965, σ. 234). Στὴν περίπτωσιν τῶν *Σουτσειῶν*, ἐπειδὴ ἀκριβῶς παραπέμπουν ἀπὸ μόνα τοὺς στὴν ὁμάδα ποὺ τὰ κυκλοφόρησε, ὅσο ἔμμεση καὶ ἂν ἀποδεικνύεται ἡ συμβολὴ τῆς, παραμένει πάντα ἰδιαιτέρα σημαντικὴ.

3. Ε.Β.Ε., τμήμα χειρογράφων: Ἀσώπιου Σύμμεικτα, I, II, II/1, III, IV, V/1, V/2, V/3, VI/2, VII/1, VIII, IX/1, IX/2, X/1, XII/1, XIII/1, XV/1, XV/2.

του — καταταγμένη αυτή — μπορούμε να παρακολουθήσουμε τη διακίνηση του βιβλίου από τὸν συγγραφέα⁴. Λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπιφυλακτικὰ στοὺς ὑπόλοιπους γνώριμους, ἐντελῶς ἀπροκάλυπτα στὸ γιό του Εἰρηναῖο (10 Νοεμβρίου 1854) ποὺ βρίσκεται στὸ Παρίσι, ὁμολογεῖ: «Διὰ τῆς πρεσβείας πέμπω σοι ἀντίτυπον τοῦ νέου πονήματός μου ὄπερ ἀνώνυμον μὲν, ἀλλ' ἔστιν ἐμὸν. Ὁ ἄνθρωπος καθ' οὗ γράφεται ἐκίνησεν καὶ τὴν ἐμὴν χολὴν καὶ κατήντησεν ἀφόρητος»⁵.

Ἐπιθέτω ὅτι στὴν Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς ἕνα ἔργο σὰν τὰ «Σουτσεῖα», ἔχοντας μάλιστα ὑπόψη τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, κυκλοφόρησε, δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ διατηρήσει τὴν ἀνωνυμία τοῦ συγγραφέα του, πράγμα ποὺ θὰ γνώριζε βέβαια καὶ ὁ Ἀσώπιος. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς κανένας

4. Οἱ σχετικὲς μὲ τὴ διακίνηση τῶν *Σουτσεῖων* ἐπιστολές: πρὸς τὸν Εἰρηναῖο Ἀσώπιο (Παρίσι): Ἄσ. 1590 (31 Ὀκτωβρίου 1854), καὶ Ἄσ. 1591 (10 Νοεμβρίου 1854): σχέδια ἐπιστολῶν Ἄσ. 1814, σ. 169 (31 Ὀκτωβρίου 1854) καὶ σ. 176 (1 Νοεμβρίου 1854), σ. 184 (15 Δεκεμβρίου 1854), σ. 186 (5 Ἰανουαρίου 1855): πρὸς τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο-Βρεττό, (Βενετία), σχέδια ἐπιστολῶν: Ἄσ. 1814, σ. 174 (1 Νοεμβρίου 1854) καὶ σ. 196 (7 Ἀπριλίου 1855): ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρεττό: Ἄσ. 398 (13/29 Μαρτίου 1855): πρὸς τὸν Ἀθανάσιο Πολίτη (Κέρκυρα): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἄσ. 1814, σ. 178 (19 Νοεμβρίου 1854): ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Πολίτη: Ἄσ. 882 (9 Δεκεμβρίου 1854): πρὸς τὸν Θεμιστοκλῆ Παπαλουκά (Μεσολόγγι): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἄσ. 1814, σ. 185 (18 Δεκεμβρίου 1854): ἀπὸ τὸν Θεμιστοκλῆ Παπαλουκά: Ἄσ. 804 (11 Δεκεμβρίου 1854) καὶ Ἄσ. 805 (26 Δεκεμβρίου 1854): πρὸς τὸν [Ἀμβρόσιο Σ.;] Ράλη (Τεργέστη): σχέδιο ἐπιστολῆς Ἄσ. 1814, σ. 194 (25 Φεβρουαρίου 1855): ἀπὸ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη (Λονδίνο): Ἄσ. 443 (4/16 Ἀπριλίου 1855): πρὸς τὸν Μαρίνο Παπαδόπουλο-Βρεττό: σχέδιο ἐπιστολῆς Ἄσ. 1814, σ. 199 (30 Ἀπριλίου 1855): ἀπὸ τὸν Π. Α. Οἰκονόμο (Ζαγορά): Ἄσ. Σύμμεικτα (11/1-30 Αὐγούστου 1855). Στὰ Σύμμεικτα (ΧΠ/1, φάκ. Ι' βλ. *ἐδῶ*, φωτομηχανικὴ ἀναπαραγωγή), σώζεται ἐπίσης καὶ ἡ «Σουτσεῖων διανομή», ἕνα φύλλο ὅπου ὁ Ἀσώπιος κρατᾷ τὶς σχετικὲς σημειώσεις. Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο αὐτό, τὴ στιγμή ποὺ γράφεται, ἔχουν δοθεῖ ἀνὰ ἕνα ἀντίτυπο στοὺς [Ἀλέξανδρο ἢ Νικόλαο] Μαυροκορδάτο, [Περικλῆ] Ἀργυρόπουλο, [Γεώργιο] Ψύλλα, Θ. Φαρμακίδη, Λασκαρίδη, Χρ. Βυζάντιο, [Κωνσταντῖνο Ἀλ.(;)] Χαντσερῆ, Κοσκινᾶ, [Ἰωάννη] Βενθύλο, Ἰωάννη Βαρλαάμ, Εἰρηναῖο Ἀσώπιο καὶ τὴν Ἀναγνωστικὴ Ἐταιρεία Κερκύρας: πρόκειται νὰ δοθοῦν στοὺς [Γεώργιο] Πρινάρη, Καλλέργη, [Ἀνδρέα ἢ Μαρίνο] Παπαδόπουλο [Βρεττό], Παλαιολόγο, [Χαρίλαο] Τρικούπη, [Μισαήλ;] Ἀποστολίδη καὶ [Ἀθανάσιο] Πολίτη, ὁ ὁποῖος «ἔλαβε τὰ πέντε πρῶτα φύλλα», ἐνῶ «ἔλαβον διὰ [Σταματίου] Κρίνου» οἱ [Κοσμάς] Σιατήρης, Φίλιππος Ἰωάννου, [Θεόδωρος] Μανούσης, Ἐμ. Ἀντωνιάδης (οἱ τρεῖς τελευταῖοι «ἐκτὸς τῶν πέντε πρῶτων φύλλων»). (Οἱ ταυτίσεις, ὅπου ἔγιναν, ἐκτὸς ἀπὸ προφανεῖς περιπτώσεις, στηρίζονται στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀσώπιου).

5. E.B.E., τμ. χγφ, Ἄσ. 1591.

σχεδόν από όσους είχαν εμπλακεί στη σχετική διαμάχη δὲν ἀμφέβαλε γιὰ τὴν πατρότητα τοῦ βιβλίου. Ἔτσι ὁ Παναγιώτης Σούτσος ἀπαντᾷ στὶς πρῶτες ὀγδόντα σελίδες τῶν «Σουτσειῶν» ποὺ ἔχουν ἤδη κυκλοφορήσει, μὲ ἓνα ἄρθρο του στὸν «Αἰῶνα» (ἀρ. 1413, 28 Νοεμβρίου 1853), τοῦ ὁποῖου ὁ ὑπότιτλος, — Κύριε Κωνσταντίνε Ἀσώπιε! — εἶναι ιδιαίτερα εὐγλωττος. Ὁ ἀνώνυμος ἐγκωμιστὴς τῶν «Σουτσειῶν» στὴν «Ἀθηνᾶ» (ἀρ. 2183, 13 Νοεμβρίου 1854), ξέρει γιὰ ποιὸν μιᾶ, ἀφοῦ τὸν χαρακτηρίζει «γραμματοφάγον καὶ πολὺπειρον γέροντα». Τέλος, ὁ Γ. Χρυσοβέργης, στοὺς λιβέλους του «Τὸ Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματοφάγου ἢ ὁ Αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης» καὶ «Ὁ Σκαρλάτος ἢ τοῦ Ἐπιδορπίου τὰ Θαυμάσια», γνωρίζει βέβαια ποιὸς εἶναι ὁ στόχος τῆς ἐπίθεσής του⁶. Ἡ ἀνωνυμία λοιπὸν στὴν προκειμένη περίπτωση φαίνεται νὰ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς τυπικῆς — γιὰ τὶς φιλολογικὲς ἔριδες — θωράκισης.

Ἐκεῖ ποὺ ἴσως πρέπει κανεὶς νὰ ἐπιμείνει εἶναι ὅτι ὁ Ἀσώπιος καλύπτεται πίσω ἀπὸ ἓναν πληθυντικό· τὰ «Σούτσεια» θέλουν νὰ δηλώσουν ὅτι ἔχουν πολλοὺς συντάκτες, ποὺ εἶναι «λόγιοι» συνάμα καὶ «σπουδασταί»⁷. Ἡ ἐπίθεση τοῦ Παναγιώτη Σούτσου εἶχε γιὰ ἀπώτερο στόχο τῆς τῆ νοοτροπία μιᾶς ομάδας· ἄρα καὶ ἡ ἀντεπίθεση, ἔστω καὶ προερχομένη ἀπὸ μία καὶ μοναδικὴ πένα, ἔπρεπε νὰ ἐκφράζει, τυπικὰ καὶ οὐσιαστικά, ὅλα τὰ μέλη τῆς ομάδας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ γενικότερα ὅσους λόγιους ἢ σπουδαστὲς συμμερίζονταν τὶς ἀρχές τῆς. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξασφαλιζόνταν πιθανὸν τὰ «Σούτσεια», ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ θεωρηθοῦν προῖόν μιᾶς προσωπικῆς ἀντιδικίας, ὁπότε καὶ ἡ ἐμβέλειά τους θὰ ἦταν περιορισμένη.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀμφισβητούμενο συντάκτη τους, τὰ «Σούτσεια» ἔθεταν καὶ πρόβλημα χρονολόγησής. Σύμφωνα μὲ τὴ σελίδα τίτλου ἐκδόθηκαν τὸ 1853. Στὸ ἐξώφυλλο ἀναγράφεται ἡ χρονολογία 1854⁸.

6. Βλ. *Τὸ Ἐπιδόρπιον*, σ. 19 («ὁ κεκρυμμένος τῶν Σουτσειῶν συντάκτης εἶναι ὁ τέταρτος τῶν προμνημονευθέντων καθηγητῶν· τὸ «τέταρτος» ἀναφέρεται στὴ σειρά μὲ τὴν ὁποία μνημονεύονται στὶς σελίδες 13-14, ὅπου ἐννοεῖται πρῶτος ὁ Φ. Ἰωάννου, δεῦτερος καὶ τρίτος οἱ Θ. Μανούσης καὶ Θ. Φαρμακίδης καὶ τέταρτος ὁ Ἀσώπιος) καὶ σ. 29, καθὼς καὶ Γ. Χρυσοβέργης *Ὁ Σκαρλάτος*, σ. 102.

7. *Τὰ Σούτσεια*, σ. α' καὶ 6.

8. Στὴ βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα τὰ *Σούτσεια* ἀναφέρονται μία φορὰ στὸ 1853 (τ. Β', ἀρ. 6137) καὶ μία στὸ 1854 (τ. Β', ἀρ. 6368), ὅπου καὶ ὁ τίτλος, ἀπὸ τὸ ἐξώφυλλο, εἶναι διαφορετικὸς: *Φιλολογίας, παλαιᾶς τε καὶ νέας, Πάρεργα, ἦτοι τὰ Σούτσεια, ὑπὸ Κ.*

Τέλος, στο «Ἐπίμετρον», ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ διαδικασία ἐκτύπωσης διάρκεσε ἀρκετὸ χρόνο⁹.

Βασιζόμενοι στὴν ἀλληλογράφια τοῦ Ἀσώπιου καὶ τὰ σχέδια τῶν ἐπιστολῶν γιὰ τὰ ὁποῖα ἤδη μιλήσαμε, στὶς ἐφημερίδες τῶν χρόνων 1853-1855 καὶ τὰ ἐριστικά φυλλάδια ποὺ ἀκολούθησαν τὸ ἔργο, μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ καταλήξουμε στὰ ἐξῆς: ὁ Ἀσώπιος ἀρχίζει, «δοκιμαστικά», νὰ τυπώνει τὰ «Σούτσεια» καὶ νὰ τὰ διανέμει, σὲ περιορισμένο μᾶλλον κύκλο, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1853. Στὶς 3 Ὀκτωβρίου ἢ «Ἀθηνᾶ» ἀναγγέλλει ὅτι κυκλοφόρησαν τὰ δύο πρῶτα «φυλλάδια» τῶν Σουτσειῶν —πρόκειται γιὰ τὶς σελίδες 1-32. Στὶς 4 Νοεμβρίου ἀναγγέλλει τὰ ἐπόμενα δύο —σελίδες 33-64— καὶ συσταίνει «τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα φύλλα εἰς τοὺς φιλολόγους, οἵτινες θέλουσιν ἀναγνώσει αὐτὰ μετὰ πλείστης ἡδονῆς καὶ ὠφελείας». Μέχρι τὸ τέλος Νοεμβρίου θὰ κυκλοφορήσει ἕνα ἀκόμη (τὸ πέμπτο¹⁰) φυλλάδιο —οἱ σελίδες 65-80. Ἀκολουθεῖ ἀνάπαυλα δύο περίπου μηνῶν, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος ὁ Ἀσώπιος δημοσιεύει στὴν «Ἀθηνᾶ» δύο τουλάχιστον ἄρθρα (Δεκέμβριος 1853) ποὺ ὑπογράφονται κι αὐτὰ ἀπὸ τοὺς «Συντάκτας τῶν Σουτσειῶν»¹¹. Τὸ γεγονός ὅτι ἀναφέρονται συνοπτικά, καὶ μάλιστα μὲ συγκεκριμένες παραπομπές, στοὺς περιεχόμενα τῶν σελίδων ποὺ εἶχαν κυκλοφορήσει ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή, ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμη ἔνδειξη πὼς οἱ ἀναγνώστες τὶς εἶχαν ἤδη στὰ χέρια τους ἢ μποροῦσαν νὰ τὶς προμηθευτοῦν, ὅπως ἐξᾴλλου τοὺς εἶχε συστήσει ἢ «Ἀθηνᾶ» (ἀρ. 2031), στὶς 14 Νοεμβρίου 1853. Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο ἢ ἐκτύπωση συνεχίζεται «ἀθόρυβα» καὶ τελειώνει σὲ χαλεποὺς καιροὺς (τέλη Σεπτεμβρίου – ἀρχὲς Ὀκτωβρίου 1854), ὅταν ἡ Ἀθῆνα εἶχε

⁹ Ἀσώπιου. Ἐν Ἀθήναις τύποις Σ.Κ. Βλαστοῦ 1854. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὸν τίτλο ποὺ ὑποτίθεται ὅτι προτάθηκε στοὺς συντάκτες τῶν Σουτσειῶν, ἀλλὰ ἐκεῖνοι «δὲν ἔσπευξαν, εἰπόντες ὅτι ἂ γεγράφασι γεγράφασι, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα δὲν δύναται νὰ βλάψῃ τὸ πρᾶγμα» (Τὰ Σούτσεια, σ. α' -β').

⁹ Τὰ Σούτσεια, σ. 257.

¹⁰ Πβ. «Σουτσειῶν διανομή» (βλ. σημείωση 4), ὅπου ἡ ἰδιαιτερότητα, ὡς πρὸς τὸν τρόπο κυκλοφορίας τους, τῶν «πέντε πρώτων φύλλων» φαίνεται καθαρά στὶς περιπτώσεις τῶν Πολίτη, Φίλιππου Ἰωάννου, Μανούση καὶ Ἐμμ. Ἀντωνιάδη.

¹¹ Τὸ πρῶτο (ἐφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2042, 3 Δεκεμβρίου 1853), στοὺς ὁποῖο μάλιστα παραπέμπει ὁ ἴδιος ὁ Ἀσώπιος (βλ. Τὰ Σούτσεια, σ. 254), δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ τὸ δῶ γιατί τὸ φύλλο αὐτὸ λείπει ἀπὸ τὴ σειρά τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἐνῶ στὶς ἄλλες γνωστὲς μου σειρὲς (Ε.Β.Ε., Ε.Σ.Η.Ε.Α.) δὲν ὑπάρχει καθόλου ὁ ἀντίστοιχος τόμος. Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀσώπιου, (Σύμμεικτα II/1), σώζονται δύο τουλάχιστον σχέδια γιὰ ἕνα τρίτο ἄρθρο, ποὺ ἀπ' ὅσο γνωρίζω δὲν δημοσιεύτηκε, ἐνῶ ὑπάρχει καὶ ὁ τίτλος μόνο ἐνὸς τέταρτου ἄρθρου: «Περὶ Κοραῆ» (Σύμμεικτα I).

ἤδη πληγεί ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τῆς χολέρας πὺ μετέδωσαν τὰ Ἀγγλο-γαλλικὰ στρατεύματα κατοχῆς. Τότε ἀρχίζει καὶ ἡ διακίνηση τοῦ βιβλίου, γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο πρὸ πάνω.

Γιὰ ὄσους γνωρίζουν τὴ διστακτικότητα πὺ χαρακτηρίζει γενικὰ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, ἡ μέθοδος πὺ ἀκολούθησε στὴν ἔκδοση τοῦ πρὸ ἐριστικοῦ ἔργου του ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὴν εἰκόνα πὺ ἔχουν σχηματίσει γι' αὐτόν. Ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ξεκινώντας τὰ «Σούτσεια», δὲν εἶχε ὑπόψη του νὰ ἐκταθεῖ τόσο πολὺ καὶ πιστεῦε ὅτι μὲ τὰ πρῶτα μόνο «φύλλα» θὰ πετύχαινε τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα¹². Ἄν ὁ ἀντίπαλος δὲν εἶχε φανεῖ τόσο ἀμετάπειστος καὶ τὸ εὐρύτερο κοινὸ δὲν τὰ εἶχε καλωσορίσει, ἴσως θὰ συγκαταλέγονταν κι αὐτὰ στὰ «ἡμιτελῆ» ἔργα τοῦ Ἀσώπιου. Ἡ ἀνταπόκριση ὅμως στὴ δοκιμαστικὴ ἐπίθεση ἦταν τέτοια κι ἀπὸ τὶς δύο πλευρῆς, ὥστε ἡ ἐπισημοποίηση καὶ ἡ ὀλοκλήρωσή της ὑπῆρξε ἀναπόφευκτη καί, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀκίνδυνη.

Στὸν πίνακα πὺ ἀκολουθεῖ, χωρισμένα κάπως σχηματικά, ἀνάλογα μὲ τὸ στρατόπεδο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται, δίνονται τὰ δημοσιεύματα στὸν τύπο καὶ τὰ φυλλάδια τὰ σχετικὰ μὲ τὰ «Σούτσεια» πὺ γνωρίζω, καθὼς καὶ τὰ στάδια τῆς δικῆς τους ἐκδοτικῆς πορείας. Σχολαστικὸς, χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ πίνακας αὐτός, ἐλπίζω νὰ φανεῖ καὶ χρησιμὸς σὲ κάποιους· ἔστω γιὰ τὸ διάστημα πὺ τὸ ξεφύλλισμα τῶν παλιῶν ἐφημερίδων θὰ προσκομίσει ἀκόμα ποικίλα «εὐρήματα», δείγμα καὶ τοῦτο τῆς συστηματικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς συλλογικῆς δουλειᾶς πὺ, ὅπως γενικὰ ἀναγνωρίζεται, ἐκκρεμεῖ νὰ γίνῃ στὸ χῶρο αὐτό.

Τὸ «σούτσειο» στρατόπεδο

Τὸ στρατόπεδο τῶν Σουτσειῶν

1851 Π. Σουτσοῦ, *Τὰ Ἀπαντα*, τόμος Α'.

1853

(25 Μαρτίου, Πάλλειος Διαγωνισμός: βράβευση Γ. Ζαλοκώστα, ἔπαινος Γ. Τερτσέτη).

15 Ἀπριλίου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1349:
ἄρθρο Ι. Σ. [= Π. Σουτσοῦ]¹³ στὴ
στήλη «Φιλολογία».

12. Βλ. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 257.

13. Βλ. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 3 κ. ἐξ. καθὼς καὶ Παν. Μουλλᾶς, *Ἡ διαμάχη Π. Σουτσοῦ - Κ. Ἀσωπίου (1853) καὶ ἡ ἱστορικὴ συγκυρία*, Ἀθήνα 1977, σ. 142-143 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Ὁ Ἑρανιστής, τ. ΙΑ').

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

Ὁ κατὰ πρῶτον ἰδὼν τὴν ἐπιγραφήν τοῦ παρόντος ποιήματος θέλει νομίσει ἐσθαίως ἢ ὅτι μεγάλην βαρύτητα ἔδωκεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου Π. Σούτσου οἱ ἐκδότης, εἰς τὸσον σπουδαῖον σύγγραμμα τοσοῦτον ὄνομα προσκαλλήσαντες, ἢ ὅτι κατὰ τὸ ὄνομα εἶναι καὶ τὸ πρᾶγμα, φαύλη καὶ ταπεινὴ παιδεία, πᾶν ἄλλο δηλ. ἢ σπουδαῖον τι πόνημα. Ἄλλ' οὐδέτερον τούτων ὑπάρχει τὸ πόνημα, σπουδῆς ἀξία περιέχον, καὶ ὑπὸ λογίων γραφθὲν ἀκριβοῶς γνωρίζοντων τὸ ἑαυτῶν ἔργον, εἶναι σπουδαιότατον, ἐπιγραφή δὲ οὕτω κατὰ τύχην, διότι ὁ κύριος Π. Σούτσος ἔδωκεν ἀφορμὴν, καὶ διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστῶσιν οἱ νέοι.

Φίλοι προὔτρεψαν τοὺς συντάκτας νὰ τὸ ἐπιγράψωσι Παρατηρήσεις εἰς τὴν γραμματικὴν φιλολογίαν, μετρικὴν καὶ ποίησιν ἀναφερόμεναι, εἰς ἃς ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ Νέα Σχολὴ τοῦ κυρίου Π. Σούτσου, ἢ, συντομώτερον, Φιλολογίας Παλαιᾶς τε καὶ Νέας Πᾶρεργα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ συντάκται δὲν ἴστερον, εἰπόντες ὅτι γεγράφασι γεγράφασι, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα δὲν δύναται νὰ θλάψῃ τὸ πρᾶγμα, τούτου χάριν, διὰ σέβας πρὸς τοὺς συντάκτας, ἐκδίδεται τὸ πόνημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἐπιγραφή, τὰ Σούτσεια, κτλ.

Ὁ τυπογράφος
Σ. Κ. ΒΑΣΙΛΟΣ.

Γράμμα

καὶ μὴν εἶναι ἀνορθοῦ
καὶ ἀνορθοῦ
τὸν ἑαυτῶν, κτλ.

18 Ἀπριλίου, ἐφ. Ἑλπίς, ἀρ. 718: μετριοπαθῆς ἀνώνυμη ἀπάντησις στὸν Ι.Σ.

(;) *Μνημοσύνη*, τ. Α', τεύχος ΚΓ': Γ. Χ. Ζαλοκώστας: «Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου "Φιλολογία" καταχωρισθέντος ὑπὸ ἀνώνυμου τινὸς Ι.Σ. ἐν τῷ Αἰῶνι».

6 Μαΐου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1354: Π. Σοῦτσος, *Σχολή Νέα*.

14 Μαΐου, ἐφ. Ἐθνη, ἀρ. 1973: Ἀριστείδης Παλαιολόγος, «Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς νέας σχολῆς τοῦ πεζοῦ λόγου».

20 Μαΐου, ἐφ. *Αἰών*, ἀρ. 1358: Π. Σοῦτσος, *Φιλολογία ἢ Ἀνάστασις τῆς Ἑλληνικῆς...* (ποίημα).

[Ἰούνιος: ἀρχίζουν — κατὰ τὸν Π. Σοῦτσο¹⁴ — νὰ γράφονται τὰ *Σούτσεια*].

Αὔγουστος, Π. Σοῦτσος, *Νέα Σχολή τοῦ Γραφομένου Λόγου ἢ Ἀνάστασις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης Ἐννοουμένης ὑπὸ Πάντων*.

19 Αὐγούστου, ἐφ. Ἐθνη, ἀρ. 2006: «Ὁ Μαγνητισμὸς» (σατιρικό ἀνώνυμο ποίημα· στόχος τῆς σάτιρας: ἡ *Νέα Σχολή*).

14. Σὲ ἄρθρο του στὸν *Αἰώνα* (ἀρ. 1413, 28 Νοεμβρίου 1853), ἀπειθυνόμενος στὸν Κ. Ἀσώπιο, γράφει τὰ ἐξῆς: «Κατ' αὐτῆς τῆς νέας Σχολῆς ἢ νέας Μεθόδου μου σοφῆ Διδάσκαλε τῆς Φιλολογίας ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς συγγράφεις καὶ ἡ Ἐθνη δις προειδοποίησε περὶ τοῦ ἔργου σου καὶ πρὶν ἀναφανῆ περιέπεσε δὲ καὶ εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας τὸ πονημάτιόν σου καὶ ἀνέγνων ὀγδοήκοντα Σελίδας φυλλαδίου σου καλουμένου "Τὰ Σούτσεια"». Ἐὰν ἰσχύει αὐτὸ ποὺ ὑποστηρίζει ὁ Π. Σοῦτσος, τότε ὁ Ἀσώπιος ἄρχισε νὰ γράφει τὰ *Σούτσεια* προτοῦ νὰ δεῖ τὴν ὀλοκληρωμένην *Νέα Σχολή*. Ἴσως ἔτσι δικαιολογεῖται τὸ γεγονός ὅτι στίς πρῶτες σελίδες τῶν *Σουτσειων* αὐτὸ καθαυτὸ τὸ φυλλάδιον τοῦ Π. Σοῦτσου, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἀποτελεῖ τὸ στόχο τους, ἀπουσιάζει.

21 Αύγουστου, έφ. *Αιών*, άριθ.
1385: άναγγελία τής έκδοσης
τής *Νέας Σχολής*.

(;) [Α. Φατσέας]¹⁵ *Τῶ Ἀρχηγέτῃ
τῆς Νέας Σχολῆς* (σατιρικό ποίη-
μα).

29 Αύγουστου, έφ. *Ἐλπίς*, άρ.
756: έμμεση κριτική τής *Νέας
Σχολῆς*: άπάντηση στὸν ποιητὴ
τῆς προηγούμενης σάτιρας.

[Ἐπάντηση στὸν Π. Σοῦτσο ἔ-
χει έτοιμάσει ὁ Δ. Τρανταλίδης
(= Βερναρδάκης): μένει ὁμως ἄ-
δημοσίευτη]¹⁶.

Σεπτέμβριος¹⁷: Ἡλίας Σταθό-
πουλος, *Ὁ Α. Ραγκαβῆς καὶ ὁ Π.
Σοῦτσος ἢ ἡ Νέα Ἐπιστήμη περὶ
τῶν Φαινομένων τῆς Αὐτομάτου
Κινήσεως τῆς Τραπέζης καὶ ἡ Νέα
Σχολὴ τοῦ Γραφομένου Λόγου...*

3 Ὀκτωβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ.
2021: άναγγελία κυκλοφορίας
τῶν δύο πρώτων φυλλαδίων τῶν
Σουτσειῶν.

4 Νοεμβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ.
2031: άναγγελία κυκλοφορίας

15. Στὴ βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα (τ. Β', άρ. 6144) ἀποδίδεται τὸ άνώνυμο καὶ
ἀχρονολόγητο αὐτὸ φυλλάδιο στὸν Α. Φατσέα καὶ ὡς χρονολογία έκδοσῆς του προ-
τείνεται τὸ 1853. Στὴν *Ἐλπίδα*, άρ. 756, 29 Αύγουστου 1853, διαβάζουμε τὰ ἑξῆς: «Κατ'
αὐτὰς διενεμήθη ἔνταῦθα σάτυρά τις κατὰ τοῦ Κ. Παναγ. Σούτσου διὰ τὴν ἀλλόκοτον
ιδέαν του νὰ γενῆ μεταμορφωτῆς τῆς καθομιλουμένης γλώσσης. Ὁ τὴν σάτυραν ταύ-
την συγγράψας ὄφειλε νὰ σεβασθῆ τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος περὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ
ὁποίου φαίνεται νὰ ἔχη πολλὰ κακὴν ὑπόληψιν, διότι ἄλλως δὲν ἔδιδεν εἰς φῶς τοιοῦ-
τον ἄνοστον, βάνασον ἔργον». Ἐφόσον ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἀφορᾷ στὸ ποίημα τοῦ Α.
Φατσέα, πράγμα ποὺ φαίνεται πολὺ πιθανό, τότε ἔχομε ἕνα *terminus ante quem* γιὰ
τὴν έκδοσὴ του.

16. Βλ. Ἡλίας Σταθόπουλος, *Τοῦ Ποητικοῦ Διαγωνισμοῦ τοῦ 1857 τὰ Ἐπεισόδια καὶ
μῆς Λογικῆς Ἀριθμητικῆς ἢ Ἐπίκρισις*, 1857, σ. 32 κ.έξ. καὶ σ. 60.

17. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνον έκδοσης τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ βλ. *δ.π.*, σ. 60.

- των δύο επόμενων φυλλαδίων των *Σουτσειών*.
- 25 Νοεμβρίου, έφ. *Ἑλπίς*, άρ. 747: μετριοπαθής αλλά εϊρωνική μνεία τής ποίησης τοῦ Π. Σούτσου.
- 28 Νοεμβρίου, έφ. *Αἰών*, άριθ. 1413: Π. Σοῦτσος, «Τὰ Σούτσεια».
- 28 Νοεμβρίου, terminus ante quem για τήν κυκλοφορία τοῦ πέμπτου φυλλαδίου των *Σουτσειών*¹⁸.
- 3 Δεκεμβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ. 2042: [Κ. Ἀσώπιος], «Τὰ Σούτσεια ἄρθρον Πρῶτον».
- 20 Δεκεμβρίου, έφ. *Ἀθηνᾶ*, άρ. 2049: [Κ. Ἀσώπιος], «Τὰ Σούτσεια ἄρθρον Δεύτερον».
- [Τὰ Σούτσεια ἄρθρον Τρίτον - Τέταρτον];¹⁹.
- Ἰανουάριος (;)²⁰. Ἀρχίζει νά τυπώνεται τὸ ἕκτο τυπογραφικὸ των *Σουτσειών*.
- 16 Φεβρουαρίου, Ἐπιστολή Σ.

1854

18. Βλ. τὸ παράθεμα ἀπὸ τὸν *Αἰῶνα*, τής σημείωσης 14, ὅπου ὁ Π. Σοῦτσος ἀναφέρεται στὶς «ὀγδοήκοντα» σελίδες ποὺ ἔπessαν στὰ χέρια του.

19. Βλ. σημείωση 11.

20. Βλ. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 93 (ἕκτο τυπογραφικὸ), ὅπου ὁ Ἀσώπιος μνημονεύει δημοσίευμα τοῦ 1854 (Δ. Ἀλ. Χαντσερῆ, *Ἀγγελία Περιοδικῶν Συγγράμματος*, ἐν Κερκύρα. Ἐάν δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐπιστολή για τήν ὁποία κάνουμε λόγο ἀμέσως πιδ κάτω ἀναφέρεται στὸ ἕκτο τυπογραφικὸ, εἶναι μᾶλλον λογικὸ νά τοποθετήσουμε τήν ἀρχή τής ἐκτύπωσης του στὸν Ἰανουάριο.

Κ. Βλαστοῦ στὸν Ἀσώπιο²¹: ὁ ἐκδότης ἐπιθυμεῖ τὴν περάτωση τοῦ ἔργου.

27 Φεβρουαρίου, *terminus post quem* γιὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ ἑβδόμου τυπογραφικοῦ τῶν *Σουτσειῶν*²².

Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος. Κυκλοφορία τῶν *Σουτσειῶν*.

2 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2179: ἀναγγελία κυκλοφορίας τῶν *Σουτσειῶν*.

9 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2182: Α.Β., σύντομη κριτικὴ τῶν *Σουτσειῶν*.

13 Νοεμβρίου, ἔφ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 2183: ἀνώνυμη²³ ἑκτενὴς κριτικὴ τῶν *Σουτσειῶν*.

26 Δεκεμβρίου, ἔφ. *Spectateur de l'Orient*, ὀπισθόφυλλο: ἀνώνυμη κριτικὴ τῶν *Σουτσειῶν*.

21. Σῶζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀσώπιου (Σύμμεικτα Π/1· διαστ. 22×11,5) τὴν παραθέτω ὀλόκληρη:

Διδάσκαλε

Λάβετε τὴν σειρὰν τῶν Σουτσειῶν ἣν μοὶ ζητεῖτε· εὐχαριστοῦμαι δὲ μεγάλως διὰ τὴν ζήτησίν Σας ταύτην, διότι πέπεισμαι ὅτι προτίθεσθε νὰ δώσητε ἤδη τέλος εἰς αὐτά.

Τῆ 12Τ Φεβρουαρίου 1854

Σ.Κ. Βλαστός

Ἡ δυσἀρέσκεια ποῦ ὑποδηλώνεται ἐδῶ γιὰ τὴν παρὰ προσδοκίαν καὶ ἐκτὸς σχεδίου συνέχιση τῶν *Σουτσειῶν* εἶχε γίνῃ καὶ εὐρύτερα γνωστὴ, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Γ. Χρυσοβέργη (*Τὸ Τρωγάλιον τοῦ Δοκησιόφου ἢ ὁ Αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης*, σ. 22). Κι ἴσως δὲν εἶναι περιττό, στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πάλι στὴν διστακτικότητα τοῦ Ἀσώπιου: κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς «περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας», ὄχι μόνο ξεπεράστηκε ἡ ἴδια ἀλλὰ καὶ ἀντιμετώπισε ἐμπόδια ποῦ σὲ ἄλλες περιπτώσεις θὰ ἦταν πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνα. Καὶ εἶναι, πιθανώτατα, σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς τόλμης, ποῦ ἡ συμβολὴ τῆς «ὀμάδας», τοῦ Θ. Φαρμακίδη, τοῦ Θ. Μανούση, τοῦ Φ. Ἰωάννου, πρέπει νὰ στάθηκε ἀποφασιστικὴ.

22. *Τὰ Σούτσεια*, σ. 105 (ἑβδόμο τυπογραφικό), ὅπου μνημονεύεται ποίημα τοῦ Π. Σούτσου δημοσιευμένο στὸν *Αἰῶνα* τῆς 27ης Φεβρουαρίου 1854 (ἀρ. 1439).

23. Ὁ Γ. Χρυσοβέργης, στὸ *Τρωγάλιον* (σ. 16), τὴν ἀποδίδει στὸν ἴδιο τὸν Ἀσώπιο.

1855 [ἐν τέλει: 1 Φεβρουαρίου]: Γ. Χρυσοβέργης], *Τὸ Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματοφάγου ἢ Ὁ Αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης*.

18 Ἀπριλίου, *Ἐφημερίς τῶν Μαθητῶν*, παράρτημα ἀριθμοῦ 113: Σκ. Βυζάντιος, Ἀπάντηση στὸν Γ. Χ.

[(:) Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου γράφει ἀπάντηση στὸν Γ. Χ.· μένει ὅμως ἀδημοσίευτη²⁴].

[ἐν τέλει προλόγου: 12 Ἰουνίου]: Δ. Τ. Βερναρδάκης, *Τὸ Τρωάδιον τοῦ Δοκησισόφου ἢ Αὐτοσχέδιος Ἀπάντησις εἰς τὸν Κ. Γ. Χρυσοβέργην*.

Ἰοκτάβριος²⁵: Γ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ τοῦ Ἐπιδορπίου τὰ Θωμάσια*.

1856

[ἐν τέλει: 10 Ἰανουαρίου]: Σκ. Βυζάντιος, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ κατὰ Χρυσοβέργην*.

Καλλιόπη Πολέμη

24. Τὸ κείμενο αὐτὸ παρουσίασε ὁ Μαν. Πρωτοψάλτης («Ἀνέκδοτος Λίβελος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου», π. *Νέα Ἐστία*, τ. ΚΑ', 1937, σ. 867-868). Τὸ χειρόγραφο σώζεται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Ἀρχεῖο Φιλίππου Ἰωάννου Κ, 25.000, 158). Ἡ θέση ποῦ κατέχει στὸν «πίνακα» ὀφείλεται στὴν κάθε ἄλλο παρὰ βέβαιη σκέψη πὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποῦ ματαίωσαν τὴν ἔκδοσή του ἴσως ὑπῆρξε ἡ κυκλοφορία τοῦ φυλλαδίου τοῦ Βερναρδάκη τὸ ὁποῖο πρόλαβε νὰ ἀνταποκριθεῖ πρῶτο στὸ κοινὸ αἴτημα γιὰ υπεράσπιση τοῦ Ἀσώπιου ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ Χρυσοβέργη.

25. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνον ἔκδοσης τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ βλ. Σκ. Βυζάντιος, *Ὁ Σκαρλᾶτος ἢ κατὰ Χρυσοβέργην*, σ. 1.